

17. Латшымше урок: Ялысе суртышто

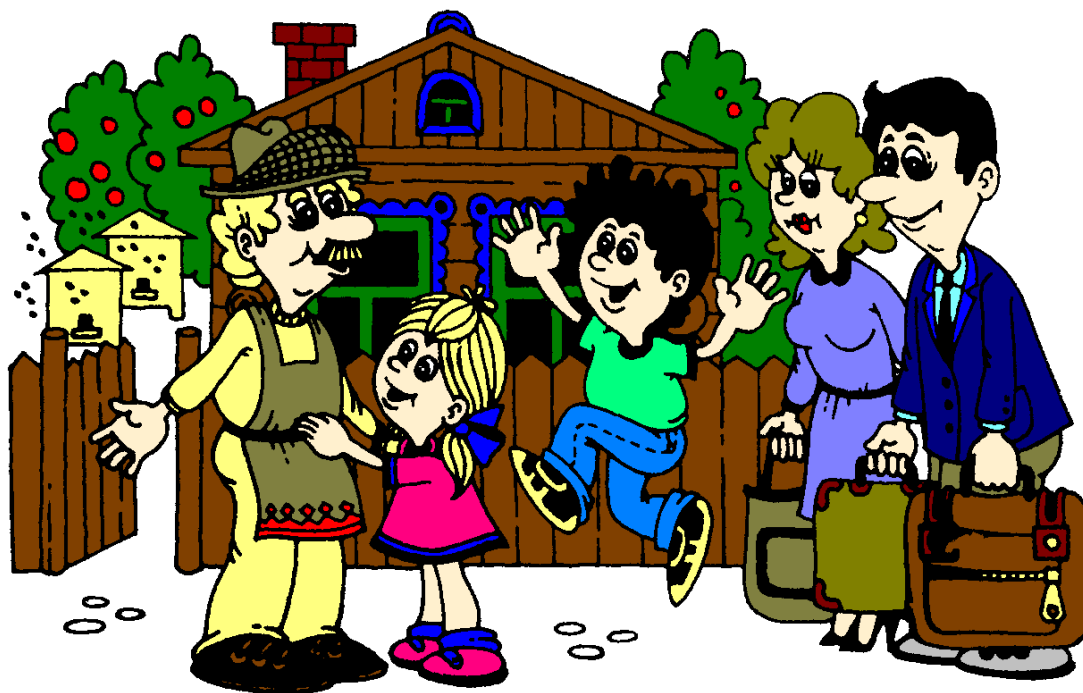
omj_17_1.mp3

I. Text

Эвай кугыза ден ватыже Пўнчеръялыште илат. Пўнчеръял – изи мотор ял, Элнет сереш верланен. Ожно тиде верыште пеш кугу пўнчө-влак кушкыт ыл'е, а кызыт пўнчым южо вере веле ужаш лиеш: чыла руэн пытарыме.

Эвай кугызайын пөртшө мўндырчынак коеш. Пөрт ончылно ладыра куэ кушкеш, пөрт воктене сад-пакча, а сурт шенгелне ужар олык коеш. Ял лишнак кумда пасу, лонга чодыра. Эвай кугыза ынде самырык огыл гынат, пашалан пеш тале. Пенсийыш лекме деч ончыч тудо мўкшотарыште пашам ышта ыл'е. А кызыт ватыж дене коктынат пенсионер улыт. Но ялыште илыме годым сурт көргыштат паша пеш шуко уло. Эрат-касат йол ўмбалне. Эрден эрак Эвайын ватыже ушкалым лўшта, а Эвайже сөснам, лудым, комбым, чывым пукша. Кечывалым нуно пакчаште тўрлө пашам ыштылыт. Мўкш ончашат шуко жап күлеш.

Теве тачат Эвай мўкш омарта воктен шогылтеш, уныкашлан у мўйым погынеже. Мўкш омарта воктен шогылтмыш годым кенета Шемеч опташ тўнал'е. Лектын онча – шерге уна-влак толыныт: Елу, Серге, Эчан ден Ануш. Эвай кугыза ден ватыже пеш йывыртеныт: вет нуно Сапаевмытым шукертсек вучат. Шемечат, Эчаным ужын, пеш куанен, йол йырже пөрдеш, кидшым, шўргыжым нулаш төча. Ануш кудывечыште лудигым, комбигым, чывигым куанен онча, кидышкыжат налнеже да агытан да ўзо комбо деч лўдеш. Эвай кугыза уна-влакыштан сад-пакчам ончыкта. Вара чыланат пөртыш пурат да у мўй дене чайым йўйт, кутырен шинчат.

Эвай кугыза пеш йывыртен: шерге уна-влак толыныт.

II. Vocabulary

агытан	rooster	опташ (-ем)	to bark
верланаш (-ем)	to be situated/placed on; to take a seat, to make oneself comfortable	пакча	(vegetable) garden
годым	when, at the time of	пасу	field
йол	leg, foot	пенсий	pension; retirement
йыр	around	пенсийыш лекташ (-ам)	to retire
кенета	suddenly	пенсионер	retiree, pensioner
кечывалым	during the day; at noon	пёрдаш (-ам)	to turn, to circle (intr.)
кид	arm, hand	пукшаш (-ем)	to feed
комбиге	gosling /see IV.4./	пўнчө	pine tree
комбо	goose	руаш (-эм)	to cut down
көргө	(the) inside	руэн пытараш (-ем)	to cut down, to chop down, to fell
көргыштө	in, inside	сад-пакча	orchard
куанаш (-ем)	to be glad, to be happy	самырык	young
кудывече	yard, courtyard	сер	shore, banks
кумда	wide, broad	сөсна	pig
кушкаш (-ам)	to grow	сурт	(farm/village) house with outlying buildings
куэ	birch (tree)	тале	powerful; skilled, capable /see IV.2./
ладыра	branchy, spreading	төчаш (-ем)	to try
лонга	dense, thick	ужаш (-ам)	to see
лудиге	duckling /see IV.4./	узо	male /see IV.3./
лудо	duck	ушкал	cow
лўдаш (-ам)	to be afraid of, to be frightened of (used with деч)	ўмбалне	on, on top of
лўшташ (-ем)	to milk	чыве	chicken
мўй	honey	чывиге	chick /see IV.4./
мўкш	bee	шогылташ (-ам)	to stand (around)
мўкш омарта	beehive	шукертсек	for a long time
мўкшотар	apiary, bee yard	ыштылаш (-ам)	to do, to carry out, to perform
мўндырч(ын)	from a distance, from afar /see IV.1./	эрат-касат	day and night
нулаш (-ем)	to lick	южо	some, a few
олык	meadow	южо вере	in some places
омарта	hive, beehive	ялысе	village, of the village
ончыкташ (-ем)	to show		
ончылно	in front of		

III. Grammar

1. Collective numerals:

So-called collective numerals can be formed with the suffix *-(ы)н* from the long forms of cardinal numbers 2 and larger or from indefinite quantifiers. Note the irregular form *коктын*.

Cardinal number	Collective numeral
КОКЫТ	КОКТЫН
КУМЫТ	КУМЫТЫН
НЫЛЫТ	НЫЛЫТЫН
ВИЗЫТ	ВИЗЫТЫН
КУДЫТ	КУДЫТЫН
ШЫМЫТ	ШЫМЫТЫН
кандаше	кандашын
индеше	индешын
лу	луын
латикте	латиктын
коло	колын

Indefinite numeral	Collective numeral
ШУКО	ШУКЫН
шагал	шагалын

Collective numerals are used to express that a certain number of people or things are members of a unit of some sort and can be used to stress that there are a certain number or people or things of a certain type.

Мемнан кундем гыч чылаже <u>шымытын</u> улына.	There are seven of us altogether from our district.
Ме <u>нылытын</u> сай йолташ улына.	The four of us are good friends.

2. Verbal derivational suffix *-(ы)л*:

This suffix is used to form new verbs from other verbs. The derived verb is generally a first conjugation verb. With regard to the base verb, the derived verb has a frequentative or momentary nature. Thus, the latter can express that the action takes place over a longer period of time, with interruptions and less intensity. Examples: *ышташ (-ем)* 'to do' > *ыштылаш (-ам)*, *чонешташ (-ем)* 'to fly' > *чонештылаш (-ам)*, *тарванаш (-ем)* 'to move (intr.)' > *тарванылаш (-ам)*, *шындаш (-ем)* 'to put' > *шындылаш (-ам)*.

3. Passive participle and temporal postpositions:

The passive participle in *-ме/-мо-/мө* is often used with temporal postpositions, e.g., *годым* 'when, during, while', *деч ончыч* 'before', *деч вара* 'after'.

Ялыште илыме годым сурт көргыштат паша пеш шуко уло.	When living in the countryside, there is a lot of work to do around the farm.
Пенсийыш лекме деч ончыч тудо мўкшотарыште пашам ышта ыл'е.	Before retiring, (s)he worked in an apiary.
Пенсийыш лекме деч вара тудо англичан йылмым тунемаш тўнал'е.	After retiring, (s)he started to learn English.

The passive participle can be used with possessive suffixes to indicate the person carrying out the action.

Ялыште илымем годым мый чодыраш коштынам.	When I lived in the countryside I often went to the forest.
Ялыште илымет годым чодыраш коштынат?	When you lived in the countryside did you often go to the forest?

With *деч ончыч* and *деч вара*, the expression indicating the amount of time before or after can either be placed between *деч* and *ончыч/вара*, or directly before the passive participle.

пашам пытарыме деч кок шагат ончыч пашам кок шагат пытарыме деч ончыч	two hours before finishing work
пашам пытарыме деч кок шагат вара пашам кок шагат пытарыме деч вара	two hours after finishing work

4. Compound past tense I:

Formation: The compound past tense I is formed by adding the particle *ыл'е* to the present tense forms of the verb. This applies to both conjugations and to both the positive and the negative forms.

Conjugation I: лудаш		
	Positive	Negative
1Sg	лудам ыл'е	ом луд ыл'е
2Sg	лудат ыл'е	от луд ыл'е
3Sg	лудеш ыл'е	огеш (ок) луд ыл'е
1Pl	лудына ыл'е	огына (она) луд ыл'е
2Pl	лудыда ыл'е	огыда (ода) луд ыл'е
3Pl	лудыт ыл'е	огыт луд ыл'е

Conjugation II: возаш		
	Positive	Negative
1Sg	возем ыл'е	ом возо ыл'е
2Sg	возет ыл'е	от возо ыл'е
3Sg	воза ыл'е	огеш (ок) возо ыл'е
1Pl	возена ыл'е	огына (она) возо ыл'е
2Pl	возеда ыл'е	огыда (ода) возо ыл'е
3Pl	возат ыл'е	огыт возо ыл'е

Usage: The compound past tense I is used to express continuous or repeated non-delimited actions or states in the past. It can also express that an action in the past occurred

simultaneously with another action, and is comparable in this function to the English past progressive tense ('I was going.'). It is also characteristic of this tense that it is used when the speaker knows something from direct (e.g., eye-witness) experience.

Ожно тиде верыште пеш кугу пўнчө-влак кушкыт ыл'е.	Earlier, very large pine trees grew on this spot.
Мый ялыште илымем годым чодыраш кошташ йөрәтем ыл'е.	When I lived in the country I used to like to go to the forest.
Мый книгаг лудам ыл'е, тиде жапыште шольым толын пурыш.	I was reading a book when my brother came in.
Мый таче тудын дек мийышым. Тудо Валентин Колумбын почеламутшым лудеш ыл'е.	Today I visited him/her. (S)he was reading Valentin Kolumb's poems.

улаш (-ам) in the compound past tense I:

	Positive	Negative
1Sg	улам ыл'е	омыл ыл'е
2Sg	улат ыл'е	отыл ыл'е
3Sg	[улеш] ыл'е	огыл ыл'е
1Pl	улына ыл'е	огынал (онал) ыл'е
2Pl	улыда ыл'е	огыдал (одал) ыл'е
3Pl	улыт ыл'е	огытыл ыл'е

Тенгече тиде жапыште Лондонышто улам ыл'е, а таче Йошкар-Олаште.	Yesterday at this time I was in London, and today I am in Yoshkar-Ola.
Ондал тый тыгай поро отыл ыл'е.	You weren't this kind before.

5. Aspectual auxiliary constructions:

Auxiliary constructions with the gerund in *-н*, introduced in 9.III.1. (page 138), can roughly be classified into three groups: modal, directional, aspectual. This section will review aspectual constructions.

In these constructions, the auxiliary – which follows the gerund, and is inflected – loses its primary lexical meaning, and rather signifies aspectual distinctions: if an activity is carried out to completion or not, if it has a tangible result or not, how long a time period it lasts, etc. Several dozen aspectual modifiers are used in Mari. A rough distinction between imperfective and perfective auxiliaries can be made; more details will be given on the exact functions of individual auxiliaries in chapters to come.

b1) Imperfective markers: verbs like *улаш (-ем)* 'to live', *кияш (-ем)* 'to lie' or *шинчаш (-ем)* 'to sit' often serve this function. When paired with other verbs, they denote that an activity is not punctual, but rather is carried out over a long time period.

Auxiliary construction	Literal translation	Factual translation
вучен илаш (-ем)	<i>to waiting live</i>	to wait for a long time
шонен илаш (-ем)	<i>to thinking live</i>	to think over
кредал кияш (-ем)	<i>to fighting lie</i>	to struggle
рўжген кияш (-ем)	<i>to being loud lie</i>	to make a lot of noise
ончен шинчаш (-ем)	<i>to seeing sit</i>	to observe
шужен шинчаш (-ем)	<i>to being hungry sit</i>	to starve

b2) Perfective markers: verbs like *каяш (-ем)* 'to go', *колташ (-ем)* 'to send' and *шинчаш (-ам)* 'to sit down' occur in this context. They denote that an activity is punctual and/or transformative nature to the activity, that there are tangible results, et cetera.

Auxiliary construction	Literal translation	Factual translation
йўлен каяш (-ем)	<i>to burning go</i>	to burn down, to burn up
почылт каяш (-ем)	<i>to opening go</i>	to open all the way
йўын колташ (-ем)	<i>to drinking send</i>	to drink up
шортын колташ (-ем)	<i>to crying send</i>	to break out crying
чеверген шинчаш (-ам)	<i>to turning red sit down</i>	to blush
пижын шинчаш (-ам)	<i>to sticking sit down</i>	to get stuck

Interpretation and translation: Translating these constructions is often difficult, as all markers can also be used in a literal sense, and as markers sometimes serve different functions – for example, the verb *каяш (-ем)* can be used in its original lexical meanings in a sentence where it co-occurs with a gerund in *-н* being used as a free adverbial; it can be used as a directionality marker; or it can be used as an aspectual marker – see 9.III.1. (page 138) as regards the first two possibilities, and 34.IV.5. (page 433) for a more detailed look at directional constructions. Compare the following sentences, representing these three possibilities:

Библиотекеште книгам <u>налын</u> , мый мўнгыш каем.	After taking out a book at the library, I'll go home.
Кайык-влак шокшо вельш <u>чонештен</u> каят.	Birds fly off to warmer countries.
Пўтынъ карман <u>йўлен</u> каен.	The whole fortress burned to the ground.

The translation of auxiliaries, if they are translated at all, must be decided based on context.

IV. Words and word usage

1. Directional adverbs: *лиш-* 'near', *мўндыр-* 'far', *кўргө* 'inside':

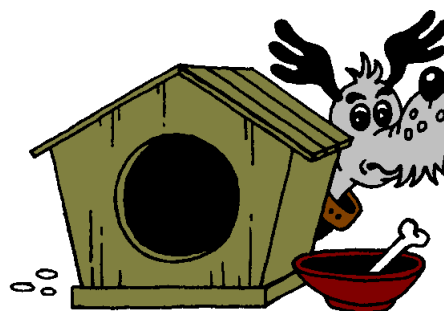
The following adverbs fit into the multi-part directional system established in chapter 16.3.I (page 209).

Motion toward		No motion		Motion away from	
лишке лишан	near (to)	лишне лишан	close by, nearby	лишыч(ын)	from close by
мўндырк(ө) мўндыран	far off	мўндырнө мўндыран	at a distance, far off, far away	мўндырч(ын)	from afar
көргыш(кө) көргеш	inside, inward	көргыштө көргеш	inside, within	көргө гыч	from within

Мыйын йолташем <u>мўндырнө</u> ила.	My friend lives far away.
Пеш <u>мўндырч</u> , кайыкла, толынам унала.	From far away, like a bird, I came on a visit.
<u>Көргыштө</u> йўштө.	It's cold inside.

Пий – ончылно.

Пий – шенгелне.

Пий – көргыштө.

Пий – үмбалне.

These multi-part directional adverbs can also be used after a noun as postpositions. Note the preceding postposition in some of these cases: *деч мўндыркө*, *деч мўндырнө*. Before *лишке*, usage of *дек(е)* is optional.

Кол сер <i>лишке</i> толеш.	The fish come close to the shore.
Мый пий (<i>дек(е)</i>) <i>лишке</i> ом мий.	I'm not going near the dog.
Изам Йошкар-Ола <i>лишне</i> ила.	My brother lives close to Yoshkar-Ola.
Пөрт <i>лишыч</i> куржынам.	I ran away from the house.
Олмапу <i>деч</i> олмаже мўндыркө ок воч.	The apple does not fall far from the tree.
Акам ял <i>деч</i> мўндырнө ила.	My sister lives far from the village.
Пөрт көргышкө иктаж-кө пурен?	Did someone enter the house?
Пөрт көргыштө иктат лийын огыл.	No one was in the house.

2. Adjectives with the dative:

Like *поян* 'rich', the adjectives *пайдале* 'useful; beneficial' and *тале* 'powerful; skilled, capable' are also used with the dative case: *-лан поян* 'rich in something', *-лан пайдале* 'useful for, beneficial to something', *-лан тале* 'skilled, good at something'.

Марий Эл <u>чодыралан</u> <u>поян</u> .	Mari El is rich in forests.
Салат <u>тазалыклан</u> <u>пайдале</u> .	Salad is good for your health.
Тудо <u>чылалан</u> <u>тале</u> .	(S)he is skilled in everything.

3. Animal names and genders:

Like other languages, Mari can indicate the male and female genders of animal species with specific words, e.g., *ўшкыж* 'bull' ~ *ушкал* 'cow', or with the defining words *узо* 'male' and *ава* 'female': *узо сӱсна* 'male pig (boar)' ~ *ава сӱсна* 'female pig (sow)'.

4. Animal young:

In Mari the names for animal young are often formed with the word *иге*, e.g., *комбо* 'goose' > *комбиге* 'gosling', *лудо* 'duck' > *луди́ге* 'duckling', *чыве* 'chicken' > *чыви́ге* 'chick'.

5. куанаш, йывырташ 'to be glad, to be happy':

These two words are equivalent.

Тыйым <u>ужын</u> , мый <u>йывырте́м/куанем</u> .	I'm happy to see you.
Мый сай игечылан <u>йывырте́м/куанем</u> .	I'm glad about the good weather.

V. Exercises

1. Form participial constructions (without possessive suffixes), add the postposition given. Example: *ялыште илаш, годым* > *ялыште илыме годым* 'when/while living in the countryside'.

- 1) мўкшотарыште пашам ышташ, деч вара
- 2) кастене ушкалым лўшташ, годым
- 3) чывым пукшаш, деч ончыч
- 4) мўкш омарта воктен шогылташ, годым
- 5) вўдым *опташ, деч вара
- 6) уныкам вучаш, годым
- 7) сад-пакчам ончыкташ, деч ончыч
- 8) чайым йўаш, деч вара
- 9) мелнам кўэшташ, годым
- 10) кочкаш шинчаш, деч ончыч

* *опташ (-ем)* 'to place, to set; to pour'

2. Match and translate.

- 1) Пашаш кайымыж годым Ивук ...
  - 2) *Иктаж-кӧм вучымо годым жап ...
  - 3) Туныктышын умылтарымыж годым Эрик ...
  - 4) *Почтальон толмо годым Зоя ...
  - 5) Йӱр йӱрмӧ годым ме ...
- a) мӧнгыштӧ *шинчена ыл'е.
  - b) пеш йывырта.
  - c) кевытыш пурыш.
  - d) *окнаш ончен шинча.
  - e) *кужун эрта.

* *шинчаш* (-ем) 'to sit', *иктаж-кӧ* 'somebody', *почтальон* 'mailman', *окна* 'window', *кужун* 'slowly'

3. Form participial constructions with the appropriate possessive suffixes and the postposition *деч вара*. Answer question five in the first person plural.

- 1) Тый кунам ече дене мунчалташ кает? (уроным ышташ)
- 2) Тудо кунам пӧртылеш? (пашам пытараш)
- 3) Тудо кунам толеш? (*телевизор дене *кином ончаш)
- 4) Нуно кунам пашам угыч ышташ тӱналыт? (изиш каналташ)
- 5) Те кунам *зарядкым ыштеда? (кын'елаш)

* *телевизор* 'television, TV set', *кино* 'movie theater; movie', *зарядке* 'physical exercise, calisthenics'

4. Match appropriately.

- 1) Пенсийыш лекме деч ончыч тудо ...
  - 2) Уныкажым ужмыж годым тудо ...
  - 3) Мый самырык улмем годым ...
  - 4) *Радиом колыштмо деч вара мый ...
  - 5) *Телефон йынгыртыме годым тый ...
  - 6) Ялыште илымына годым ме ...
  - 7) Тудым вучымо годым ме ...
  - 8) Москош кайыме деч ончыч тудо ...
- a) *футбол дене пеш сайын модынам.
  - b) чот йывыртен.
  - c) чӱчкыдын чодырашке коштынна.
  - d) школышто пашам ыштен.
  - e) Йошкар-Олаште илен.
  - f) кушто ыльыч?
  - g) чыла нерген кутырен налынна.
  - h) кочамлан у уверым *каласкаленам.

* *радио* 'radio', *телефон* 'telephone', *футбол* 'football, soccer', *каласкалаш* (-ем) 'to tell, to talk, to recite'

5. Translate into Mari.

- 1) before baking pancakes (Sg.)
- 2) after watching a movie /фильм/
- 3) before the store was opened
- 4) while we were waiting
- 5) before going to bed /малаш возаш (-ам)/
- 6) before drinking tea
- 7) after cutting down the forest
- 8) upon returning from the village
- 9) while swimming
- 10) after fishing
- 11) while looking for this house
- 12) after finding this house
- 13) while paying

6. Rewrite the following sentences in the other five persons.

- 1) Мый школышто пашам ыштем **ыл'**е.
- 2) Мый *кажне кечын йўштылам **ыл'**е.
- 3) Мый тидым ом пале **ыл'**е.
- 4) Мый *тунам олаште ом иле **ыл'**е.

* *кажне* 'each, every', *тунам* 'then, at that time'

7. Put the verbs in parentheses into the compound past tense I.

- 1) **Ожно тыште** *кужу пўнчө-влак (кушкаш).
- 2) Мый **ялыште** илымем **годым** чодыраш кошташ (йөраташ).
- 3) Пөрт **ончылно** ладыра куэ (кушкаш).
- 4) Кочаже мўкшотарыште мўкшым (ончаш).
- 5) Коваже ушкалым (лўшташ).
- 6) Нуно кенежым кече мучко (йўштылаш).
- 7) Нунын **толмо** **годым** те мом (ышташ)?

* *кужу* 'long, tall, high'

8. Translate the answers given in English into Mari.

- a) Уна **толмо** кечын тый мом ыштет **ыл'**е?
I was fishing.
- Уна **толмо** кечын *акат мом ышта **ыл'**е?
She was reading a book.
- Уна **толмо** кечын те мом ыштеда **ыл'**е?
We were in town.
- Уна **толмо** кечын ачат ден ават мом ыштат **ыл'**е?
They were feeding the rooster.

- b) Почтальон *газетым кондымо годым тый мом ыштет ыл'е?
I was sleeping /малаш (-ем)/.
А *изат? He was doing /ямдылаш (-ем)/ his homework.
А *шольыч? He was writing a letter /серыш/
А акат ден шўжарет? They were milking the cows.
- c) Чодыраште понгым погымо годым тый мом ужынат?
I saw a wolf. /пире/
Чодыраште понгым погымо годым ачат мом ужын?
My father saw a bear. /маска/
Чодыраште понгым погымо годым шўжарет мом ужын?
My sister saw a hare. /меран/
Чодыраште понгым погымо годым изат ден акат мом ужыныт?
My brother and sister saw a fox. /рывыж/
Чодыраште понгым погымо годым те мом ужында?
We saw a hedgehog. /шоншо/
Чодыраште понгым погымо годым Ануш мом ужын?
Anush saw a squirrel. /ур/

* *ака* '(elder) sister', *газет* 'newspaper', *иза* '(elder) brother', *шольо* '(younger) brother'

9. Read and translate the following Mari folk proverbs.

- 1) *Олмапужо деч олмаже мўндыркө ок *воч.
- 2) Олманат *ўмбалже *чевер, да кўргыштыжө *шукш лийын кертеш.
- 3) *Шенгекет ончалде, ончыко ит кае.

* *олмапу* 'apple tree', *возаш (-ам)* 'to lie down; to fall', *ўмбал* 'surface', *чевер* 'beautiful', *шукш* 'worm', *шенгек(е)* 'back; behind'

10. Read the following two Mari folk riddles and try to solve them. The answers are given in the key.

- 1) Йошкар *кашта ўмбалне ош чыве шинча.
- 2) Пўрт *ўмбачем пел ече дене *волем.

* *кашта* 'beam, crossbar; roost, perch', *ўмбач(ын)* 'from the top of, from above', *волаш (-ем)* 'to come down, to descend'

11. Insert the following adverbs/postpositions into the appropriate sentences: *мўндыркө, көргыштө, воктене 2х, ончыко, мўндырнө, шенгеке, шенгелне, ўмбалне, мўндырчын, ончылно (or шенгелне), *шенгечын, *ўмбаке, ончылнем, *воктеке.*

- 1) Мыйын акам ... ила.
- 2) Пушенге ... кайык шинча.
- 3) Мый ... ом уж.
- 4) Семон кугыза ... Епрем кугыза шинча.
- 5) Сурт ... шуко паша уло.
- 6) *Турист-влак энгер ... верланеныт.
- 7) Ме эре ... каена.
- 8) Йоча пөрт ... *кўза.
- 9) Мый авамым ... палышым.
- 10) Пушенге ... пырыс лекте.
- 11) Пөрт ... куэ кушкеш.
- 12) Йоча пөрт ... кайыш.
- 13) Пакча ... Элнет коеш.
- 14) Мыйын ... уныкам шинча.
- 15) Куэ ... мотор ўдыр *толын шогал'е.

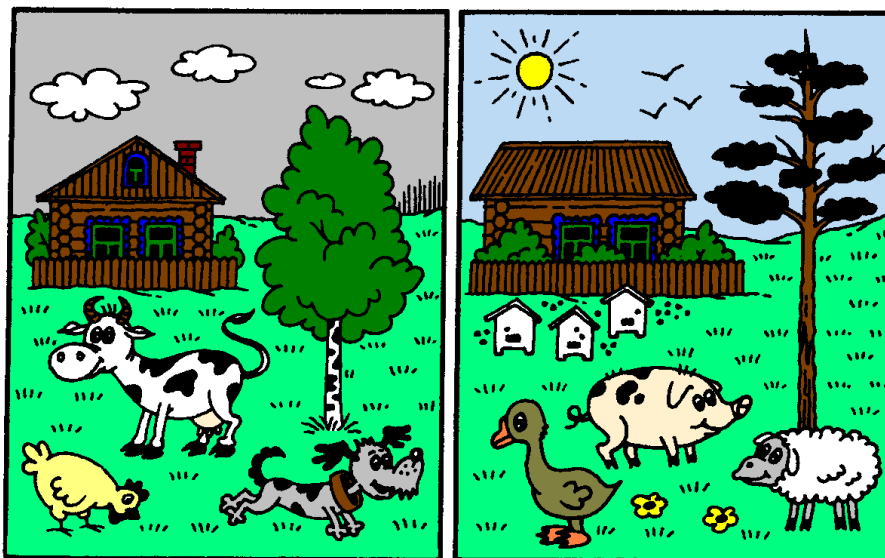
* *шенгеч(ын)* '(out) from behind', *ўмбаке(е)* 'onto, on top of', *воктеке(е)* 'beside, next to', *турист* 'tourist', *кўзаш (-ем)* 'to climb (intr.)', *пырыс* 'cat', *толын шогалаш (-ам)* 'to go up to, to come up to, to approach'

12. Translate.

- 1) Мемнан ончылно энгер.
- 2) *Шөрлыкыштө ончал.
- 3) Мланде ўмбалне ош лум *кия.
- 4) Ме школ деч мўндырнө илена.
- 5) Мый тыйым мўндырч палышым.
- 6) Эныр омса воктен шога.
- 7) Воктекем шич.
- 8) Кайык куэ ўмбаке шинче.

* *шөрлык* 'shelf', *кияш (-ем)* 'to lie'

13. Compare the two pictures and translate questions and answers.

Кокымшо *сүрет икымше деч мо дене ойырте малтеш?

Кече кечан. *Пыл уке. Кайык-влак *каваште *чонештылыт. Пöрт кок окнан гына. *Тўнык огеш кой. Пöрт лишне пўнчö кушкеш, *пеледыш *пеледеш. Пöрт ончылно кум мўкш омарта. Кудывечыште, пўнчö воктене, сöсна, *шорык, лудиге улыт.

* сүрет 'picture, drawing', пыл 'cloud', каваш 'sky', чонештылаш (-ам) 'to fly (about)', тўнык 'chimney', пеледыш 'flower', пеледаш (-ам) 'to flower, to bloom', шорык 'sheep'

14. Insert the following verbs in the proper form into the appropriate sentences. Use the present tense: *ышташ, ончаш, кочкаш, лекташ, лўшташ, шогаш, кушкаш, тöчаш, лўдаш, пукшаш, йывырташ, пöрдаш.*

- 1) Ануш чывым ... .
- 2) Кочай мўкшым ... .
- 3) Пöрт шенгелне ладыра куэ ... .
- 4) Пўнчö кенежымат, телымат ужарге ... .
- 5) Нуно эрат-касат пашам ... .
- 6) Ковай ушкалым ... .
- 7) Эвай пенсийыш ... .
- 8) Ануш мўйым ... .
- 9) Коча ден кова пеш ... .
- 10) Шемеч йол йыр ... .
- 11) Ануш агытан деч ... .
- 12) Шемеч Эчанын кидшым да шўргыжым нулаш ... .

Ануш чывигым пукша. Шемеч Эчаным нулынеже.

15. Translate into Mari.

- 1) Anush went into the yard and fed the ducks, the geese, and the chickens (Sg.).
- 2) In the barnyard there is always much work to do.
- 3) Grandfather and grandmother are on (their) feet day and night.
- 4) Grandmother milks the cows and grandfather feeds the cattle /вольык/ and looks after the bees.

16. Translate the following dialogue.

- Стапан кугызай, те кунам пенсийыш лектында?
- Тиде ий гыч мый пенсионер улам.
- Пенсийыш лекме деч вара тендан *яра жапда шуко уло?
- *Ойлыманат огыл. Эрдене эрак н'игуш ом вашке, чыла пашам вашкыде ыштем.
- Яра жапыште те мом ыштеда?
- Шуко лудам, *радиом колыштам, телевизорым ончем.
- Те вет *кид-йоллан пеш мастар улыда. Ынде, очын'и, *кўслем ышташ жапда уло.
- Чынак. Ондак эре жап ок *сите ыл'е. А кызыт *йўратыме пашамлан *уло *чоным пуэм.
- А тазалыкда *кузерак?
- Тазалыклан *вуйым ом ший. Мый шке тазалыкем эре *пенгыдемдем: зарядкым ыштем, телым ече дене коштам, йўштылам.
- Телымат йўштылыда?
- Йўштылам. Тиде вет пеш пайдале.

* *яра жап* 'free time', *ойлыманат огыл* 'that goes without saying', *радио* 'radio', *кид-йоллан мастар* 'jack-of-all-trades; someone who can turn his hand to anything', *кўсле* 'gusli (folk instrument similar to a zither)', *ситаш (-ем)* 'to be enough, to be sufficient', *йўратыме* 'favorite', *уло* 'whole, entire', *чон* 'soul, spirit', *кузерак (=кузе)*, *-лан вуйым шияш (-ям)* 'to complain about something', *пенгыдемдаш (-ем)* 'to strengthen'

17. Write down the dictation.

